

*Шередько О. М.,
аспірант кафедри міжнародного права
Львівського національного університету імені Івана Франка*

ВПЛИВ Г. ЛАУТЕРПАХТА НА ЗАКРІПЛЕННЯ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Анотація. У статті розглянуто особливості становлення концепції прав людини у міжнародному праві. Питання прав людини завжди було актуальною темою серед науковців міжнародного права. У доктрині міжнародного права неодноразово піднімалося питання прав людини різними науковцями. Г. Лаутерпахта можна вважати одним із новаторів у концепції прав людини у міжнародному публічному праві завдяки його ідеї міжнародного документу із захисту прав людини. Проаналізовано погляди Г. Лаутерпахта про історичний аспект розвитку концепції прав людини. Встановлено, що проблематика визнання та закріплення прав людини у міжнародному праві бере свої початки із теорії природного права та природних прав людини. Досліджено взаємозв'язок природних прав людини та невід'ємних і фундаментальних прав людини.

Розглянуто основні ідеї школи природного права, яка є однією із найстаріших шкіл правової думки. Ці концепції сформовані на основі права стоїків, Аристотеля, Цицерона.

Для Г. Лаутерпахта природне право виступало фундаментом формування міжнародного права прав людини.

Ідеї Г. Лаутерпахта, викладені у монографіях «Міжнародне право та права людини» та «Міжнародний Білль прав людини», знайшли своє відображення у базовому документі ООН щодо прав людини – Загальній декларації прав людини.

Права людини, які є фундаментальними та невід'ємними сьогодні, у першій половині ХХ ст. абсолютно не мали ніякого міжнародно-правового закріплення та захисту. Погляди Г. Лаутерпахта, які він концептуально обґрунтував у середині ХХ ст., були новаторськими у той період. Поступово вони були закріплені і визнані на міжнародному рівні. Донині вони не втратили своєї актуальності.

Висвітлено ключові відмінності між поняттями природних прав людини, невід'ємних прав та фундаментальних прав людини.

Підкреслено, що Г. Лаутерпахт виділяв концепцію природного права, враховуючи особливу природу людини та її призначення. Чималу увагу вчений також приділяє категоріям «розум» і «мораль» у концепції природних прав людини. Природне право є свого роду індикатором законності дій влади, оскільки визначає, чи дотримується уряд цих фундаментальних норм.

Г. Лаутерпахт доводив, що міжнародне право є наступним рівнем у визнанні і захисті прав людини шляхом закріплення природних прав людини у юридично обов'язковому міжнародному документі.

Ключові слова: права людини, природне право, Г. Лаутерпахт, фундаментальні права людини, Загальна декларація прав людини.

Постановка проблеми. Міжнародне право сьогодні покликане бути регулятором прав людини на міжнародному рівні.

У давнину регулювання прав людини здійснювалося внутрішнім правом, релігією чи певною філософією.

Як зазначає Л.І. Литвиненко, проблематика прав людини «давно вийшла за межі національних інтересів держав та стала одним із пріоритетних напрямів розвитку науки міжнародного права і міжнародних відносин» [1, с. 271]. Враховуючи важливість питання прав людини у науці міжнародного права, необхідно дослідити їх суть. Як вважав Г. Лаутерпахт, основою фундаментальних прав людини виступає природне право і природні права людини, які закріплюються міжнародним правом.

К.Ф. Амуратгі Перейо стверджує: «Права людини можна відстежувати у давнішій концепції, яка розглядала розумну природу людини як обмеження влади суверенів. У такому розумінні сучасні ідеї прав людини беруть початок із концепції природного права» [2, р. 15].

Мета статті. Розглядаючи концепцію прав людини у міжнародному праві у поглядах Г. Лаутерпахта, необхідно відзначити, що науковець приділяв велику увагу природному праву і правам людини зокрема у процесі становлення системи, яка буде визнавати і захищати права людини.

Виклад основного матеріалу. Г. Лаутерпахт приділяв велику увагу у своїх працях концепції природного права і природних прав людини. Зокрема, у монографії «Міжнародний Білль прав людини» (1945 р.) перша частина книги повністю присвячена питанню природного права, природних прав людини та їх зв'язку із правами людини та міжнародним правом, і монографія «Міжнародне право і права людини» (1950 р.) висвітлює цю проблематику у другому розділі першої частини.

Г. Лаутерпахт вбачав послідовний зв'язок між усіма компонентами його концепції: природним правом, природними правами людини, правами людини та міжнародним правом.

Г. Лаутерпахт неодноразово звертається до історії античних часів, де було закладено ідею фундаментальних прав, пояснюючи витоки ідеї природних прав людини [3, р. 23].

Варто розділити поняття природних прав, фундаментальних прав та невід'ємних прав людини. Природні права – це права, якими наділена кожна людина за фактом свого існування. Фундаментальні права – це видозмінені часом природні права людини. Невід'ємні права – це характеристика вищезначених понять, оскільки як природні права за своєю суттю, так і фундаментальні не можуть бути «відібрані».

К. Буткулеску стверджує: «Природні права людини є частиною фундаментальних прав, у баченні доктрини природного права мають невід'ємний характер. Фундаментальні права є нерозривними із людиною» [3, р. 23]. На нашу думку, фундаментальні права – це нове обрамлення природних прав людини, які в результаті прийняття міжнародно-правових документів шляхом правового закріплення стали фундаментальними.

Нині можна впевнено стверджувати, що природні права людини – це ті права, які ми знаємо і наділені ними, а саме «право на життя, свобода думки, совісті, релігії, право власності, право на укладання шлюбу, право об'єднань, свобода зміни місця проживання та інші» [4, р. 27]. Ці права були закріплені у найважливішому документі щодо прав людини – Загальній декларації прав людини. Отже, право на життя закріплене у ст. 3 Загальної декларації, свобода думки, совісті та релігії – у ст. 18, право на шлюб та створення сім'ї – у ст. 16, свобода мирних зборів і асоціацій – у ст. 20, право володіти майном закріплене у ст. 17 Декларації [5].

Г. Лаутерпахт зазначав, що «важливим є дослідити взаємодію та внутрішню суть зв'язку природного права, міжнародного права і значення прав людини» [6, р. 94]. Досліджуючи історичний аспект зв'язку вищезгаданих понять, варто розпочати із того, що природне право завдячує своєму розвитку філософам, юристам різного періоду. Безперечно, з роками мінялася політична, правова думка та зміст природного права.

Школу природного права вважають однією із найстаріших шкіл правової думки у межах загальної теорії права, як зазначає К. Буткулеску, «Сократ, Платон і Аристотель розвинули та деталізували доктрину природного права, пізніше вона була розвинена Г. Гроцієм, С. Пуфендорфом, Т. Аквінським. Подальша концепція природного права видозмінили свої положення із номінальної природної держави до держави, якою управляє соціальний договір» [3, р. 21].

Вагомий внесок у розвиток концепції природного права належить стоїкам, вони вважали, що «природне право було продуктом Божого розуму, і тому воно осягається розумом людини і є незамінним, обов'язковим для всіх людей» [7, с. 175], та стверджували, що «рівність усіх людей є недосконалою, якщо вони не є частиною всесвітнього міжнародного порядку» [6, р. 94]. Аристотель, за словами Г. Лаутерпахта, вбачав концепцію природного права у тому, що закони та звичаї, якими керується спільнота всього людства, повинні розглядатися як прояв загальної моральної та ментальної конституції, що демонструє однорідність та закономірність, які природа проявляє в інших сферах існування [6, р. 98]. Цицерон казав, що природне право – це «провідник життя та вчитель обов'язків» [8, р. 2]. Саме завдяки природному праву Римське право стало універсальним [7, с. 175]. Відповідно до поглядів римських юристів, є такі ознаки природного права, як:

- узагальненість (природне право є загальним для всіх людей);
- вічність та незмінність (норми природного права не можуть бути скасовані приписами позитивного права);
- абсолютна справедливість [7, с. 197].

Природні права зазнали значного розвитку, змін та різного правового вираження протягом століть свого існування. Водночас постає питання, яким є зв'язок між природним правом та правами людини і який стосунок має до цього міжнародне право.

Дж. Р. Пеннок зазначає, що природні права та права людини мають «близькі споріднені зв'язки» [9, р. 1]. Дж. В. Шолл зазначає, що «природне право» було замінене на «права людини», тобто, як він це пояснює, відбулося зміщення акценту з обов'язків людини на її права [10, р. 289]. Г. Лаутерпахт відзначав, що «питання, якою мірою та у якому сенсі невід'ємні права людини

є природними правами, які були надані природою, повинно залишатися питанням особливого значення» [6, р. 102].

Джон Локк був тим, хто розвинув концепцію природного права з нового боку, стверджуючи про те, що основною ціллю державних органів є захист природних прав індивіда, що вважаються невід'ємними [3, р. 23]. Ж.Ж. Руссо стверджував, що індивіди не позбуваються свободи внаслідок соціального договору, а зберігають свої права, які надані їм природою [3, р. 23].

Розум людини та її свобода волі наділяють людину певними правами, і ці права є невід'ємними, тому що людина за своєю природою є унікальною істотою у світі [4, р. 26].

Сучасний термін «права» (англ. right) має інше значення, ніж у Середньовіччі, Античності, коли він використовувався політичною і правовою філософією [11, р. 697]. Пояснюють це тим, що у період Античності та Середньовіччя людина була наділена обов'язками, а сьогодні більша увага приділяється саме правам.

Відповідно до поглядів Г. Лаутерпахта можна виділити такі основні риси природного права, природних прав людини, як:

- захист людини;
- забезпечення розвитку людини як особистості шляхом надання їй прав та забезпечення їх;
- регулятор, який захищає людину від свавілля з боку держави;
- основа, яка надана самою природою.

Для Г. Лаутерпахта концепція природного права і природних прав людини була не лише способом узаконити існування людини і наділити її певними можливостями, але і проявом розвитку кожної людини як особистості. Це підтверджує його цитата: «Концепція природних прав задумана як спосіб вищого завершення, дозволяючи людині виконувати її обов'язки, слідує тому усвідомленню, що людина відрізняється від інших істот, будучи раціональною людиною, що наділена мораллю і повинна жити відповідно до моралі та раціональних цілей» [6, р. 102]. Для Г. Лаутерпахта природні права є «дієвим законом, який може порушуватися свавіллям, незнанням, силою, проте їх сила полягає у тому, що вони відповідають природі людині і реальності розуму, що є більш стійким» [6, р. 101]. Г. Лаутерпахт також відзначає суть природних прав та їх рис: «Вони полягають у соціальній природі людини, загальних рисах її фізичної та психічної конституції, її почутті справедливості та морального обов'язку; її інстинкти до індивідуального та колективного самозбереження; у прагненні до щастя; почутті людської гідності; усвідомленні місця та цілі у житті. Всі ці риси є не просто фантазією, а об'єктивними факторами існування» [6, р. 101].

Ще однією рисою природного права, яка розкриває першочергове його призначення, є те, що «з самого початку природне право було створене для того, щоб оцінювати законність дій правителів, що означало відповідність до прав людини» [6, р. 95]. І тут вступає в дію саме міжнародне право, яке є допоміжним, другою ланкою захисту прав людини.

Основна ідея та думка Г. Лаутерпахта щодо концепції прав людини у міжнародному праві виражена у праці «Міжнародне право і права людини». Автор стверджує, що «юридично і фактично визнання фундаментальних прав людини залишається неповним та нестабільним доти, доки таке визнання не буде супроводжуватися подвійною санкцією – природного права та права націй (міжнародного права)» [6, р. 94].

Для Г. Лаутерпахта природне право наділене двома найголівнішими характеристиками: воно є вираженням реального стану права і певним стандартом, до якого необхідно прагнути [6, р. 100].

Кожна людина наділена фундаментальними правами, які є невід'ємними, які надані їй за правом існування. Ще з періоду Середньовіччя згідно з природним правом вважалося, що воно стосується «кожної людини без винятку, враховуючи лише той єдиний факт, що людина наділена розумом і свободою волі» [4, р. 26].

Концепція природного права часто протиставляється концепції позитивного права, включаючи дискусійне питання походження прав людини. Г. Лаутерпахт зазначив, що міжнародне визнання прав людини стало значною частиною позитивного права, але, коли були спроби міжнародного визнання та закріплення прав людини, не було ні наміру, ні спроб відвернутися від того, що природні права людини та природне право задумані як правомірність та міра закону, створеного людиною [6, р. 113]. Також виділяють дві ключові складові частини, які включає природне право: людина сама себе не створила, і вона є суб'єктом прав раніше, ніж будь-яка політична сила [4, р. 25]. Тобто це твердження підкреслює факт природного походження прав людини: оскільки вона є природною істотою, то вона вже від народження за своєю суттю наділена природними правами. Держава як інститут виникає пізніше, як і інші політичні сили, які створені вже самою людиною, що вкотре відкидає теорію походження прав людини як позитивного права.

Протягом усього ХХ ст. проходили дискусії щодо зв'язку між ранніми концепціями природного права та сучасними доктринами прав людини [12, р. 78].

Природні права людини надані з народження та є невід'ємними, саме тому вони передують будь-якому позитивному праву та переважають над ним [4, р. 26].

Слушним твердженням та відповіддю на це питання, що підтверджує основоположну концепцію Г. Лаутерпахта щодо фундаментальності природного права, може слугувати така теза: «Якщо фундаментальні права є творінням позитивного права, виходить, що вони є результатом волі державної влади. З іншого боку, якщо ці права є проекцією світового порядку, позиція держави може бути лише декларативною, через визнання (вже визнаних світовим порядком) фундаментальних прав» [3, р. 23]. Тобто держава лише відображає на регіональному рівні ту ситуацію, яка закладена на міжнародному рівні. Першим етапом такого загального визнання прав людини є природне право. Враховуючи історичний розвиток концепції природного права, можна стверджувати, що держава як своєрідний регулятор, який закріпив природні права, раніше закріпила у своїх конституціях права людини, а на міжнародному рівні ключовим документом стала Загальна декларація прав людини 1948 р. Проте важливість цього документу неможливо заперечити, оскільки це був перший визначний міжнародно-правовий документ, який визнав права людини, закладені природним правом. Саме Загальну декларацію прав людини називають найбільшим досягненням природного права [4, р. 25]. Фундаментальні права людини були сформовані у Загальній декларації прав людини [3, р. 22]. Саме природне право і природні права людини стали основою найважливішого кроку у визнанні прав людини на міжнародному рівні.

Прийняття Загальної декларації прав людини свідчить про наявність у людини фундаментальних прав [9, р. 5].

Закріплення фундаментальних прав людини у міжнародному праві свідчить про новий крок, про який заявляв Г. Лаутерпахт, – прийняття міжнародного документу. Основою залишається природне право. Фундаментальні права завдячують природному праву та правовому позитивізму як фундаментальним теоріям правових шкіл, що мають зв'язок у формі наукової важливості щодо набуття таких прав, реалізації, а також встановлення їх незмінності та непорушності [3, р. 22].

Висновки. Природне право і права людини століттями змінювали форму свого вираження та тлумачення, але ніколи не міняли своєї головної суті. Г. Лаутерпахт виразив свої погляди щодо природного права і прав людини ще у першій половині ХХ ст., вони і донині залишаються актуальними. Природне право, яке першочергово було основою природних прав людини, в подальшому стало основою прав людини, які сьогодні закріплені у Загальній декларації прав людини. Природні права, фундаментальні права та невід'ємні права людини – це поняття, в основі яких закладена мета визнати права людини, які їй були дані природою. Таке визнання першочергово має відбуватися на державному рівні, відповідно до внутрішніх прав держав, а потім – на міжнародному. Ідеї Г. Лаутерпахта про те, що міжнародне право прав людини відображає основні фундаментальні права людини, є незмінними та актуальними.

Література:

1. Литвиненко І.Л. Міжнародно-правові механізми захисту прав людини. *Університетські наукові записки*. 2005. № 4. С. 271–279. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2005_4_48. (дата звернення 20.06.2021).
2. Amunategui Perello, Carlos Felipe. On Supernatural Law: About the Origins of Human Rights and Natural Law in Antiquity. *Fundamina*. 2014. Vol. 20. № 1. P. 15–26.
3. Butculescu Claudiu Ramon D. Considerations regarding the Integration of Fundamental Human Rights in the System of Natural Law. *Perspectives of Business Law Journal*. 2016. Vol. 5. № 1 November. P. 21–24.
4. Schooyans Michel. *Natural Law and Human Rights: The Person, the Family, and the State. Liberty, Life and Family*. 1999. Vol. 4. № 1. P. 25–38.
5. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. Верховна рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
6. Lauterpacht H. *International law and human rights*. London : Stevens & Sons Limited. 1950. 475 p.
7. Мережко А.А. *История международно-правовых учений*. Киев, 2006. 492 с.
8. Berns Walter. Foreword: Natural Law, Natural Rights. *University of Cincinnati Law Review*. 1992. Vol. 61. № 1. P. 1–4.
9. Pennock J. Roland. Rights, Natural Rights, and Human Rights – A General View. *NOMOS: American Society for Political and Legal Philosophy*. 1981. Vol. 23. P. 1–30.
10. Schall James V. On Being Dissatisfied with Compromises: Natural Law and Human Rights. *Loyola Law Review*. 1992. Vol. 38. № 2, Summer. P. 289–310.
11. Zuckert Michael P. Do Natural Rights Derive from Natural Law. *Harvard Journal of Law & Public Policy*. 1997. Vol. 20. № 3, Summer. P. 695–732.
12. Porter Jean. From Natural Law to Human Rights: Or, Why Rights Talk Matters. *Journal of Law and Religion*. 1999-2000. Vol. 14. № 1. P. 77–96.

Sheredko O. Influence of H. Lauterpacht on the consolidation of fundamental human rights

Summary. This article considers the formation peculiarities of the human rights concept in international law. The issue of human rights has always been an important topic for international law scholars. Various scholars in the doctrine of international law have repeatedly raised the issue of human rights. H. Lauterpacht can be considered one of the innovators in the concept of human rights in public international law, precisely because of his idea of an international document on the protection of human rights. H. Lauterpacht's views on the historical aspect of the human rights concept development have been analyzed. It has been established that the issue of recognition and consolidation of human rights in international law originates from the theory of natural law and natural human rights. The relationship between natural human rights and inalienable and fundamental human rights has been studied.

The main ideas of the school of natural law, which is one of the oldest schools of legal thought, are considered. These concepts are formed on the basis of the law of the Stoics, of Aristotle and Cicero.

For H. Lauterpacht, natural law was the foundation of the formation of international human rights law.

H. Lauterpacht's ideas set out in the monographs *International Law and Human Rights* and *International Bill*

of Human Rights are reflected in the Universal Declaration of Human Rights – the basic UN document on human rights.

Human rights which are fundamental and inalienable today, in the first half of the 20th century, had absolutely no international legal consolidation and protection. H. Lauterpacht's views, which he conceptually substantiated in the middle of the 20th century were innovative at that time and were gradually consolidated and recognized at the international level and have not lost their relevance to this day.

The key differences between the concepts of natural human rights, inalienable rights and fundamental human rights have been highlighted.

It has been emphasized that H. Lauterpacht singled out the concept of natural law taking into account the special nature of human and their purpose. The scholar also attached considerable role to the categories of reason and morality in the concept of natural human rights. Natural law is a kind of indicator of the legitimacy of government action, as it determines whether the government adheres to those fundamental norms.

H. Lauterpacht argued that international law is the next level in the recognition and protection of human rights by enshrining natural human rights in a legally binding international document.

Key words: human rights, natural law, H. Lauterpacht, fundamental human rights, Universal Declaration of Human Rights.